

Саша Марковић. *Од присаједињења до прекрајања.*
Војводина у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941.
Нови Сад: Архив Војводине, 2020, 514.

Војводина, као развијенија српска покрајина са дугом историјом културног стварања, може се наравно похвалити и развијеном историографијом са више синтетичких дела о разним раздобљима њене прошлости. Својом монографијом *Од присаједињења до прекрајања*, Саша Марковић нам нуди својеврсну синтезу политичке историје Војводине у међуратном периоду. Нажалост, упркос коришћењу имена Војводина у наслову књиге, он тај појам – који је током историје мењао територијални обим – нигде просторно прецизно не дефинише. Читајући књигу, богату цитатима из историјских извора, читалац закључује да се појам углавном односио на Бачку и југословенски део Баната, некад и уз додатак југословенског дела Барање, а некада и Срема. Сматрамо да је штета што се аутор није у уводу или касније у главном тексту књиге позабавио баш питањем како су савременици дефинисали појам Војводине, или „бивше Војводине“ (како се током раздобља између два светска рата некад говорило), као ни тиме који простор он подразумева под именом Војводина.

Књига се састоји од Уводних напомена, својеврсног увода, шест поглавља подељених на мање целине и епилога. У Уводним напоменама (стр. 9–12) аутор истиче своју аспирацију да књига буде „покушај синтезе политичке историје војвођанског простора између два светска рата у југословенској монархији“, што заиста сажима њену бит. Следи својеврсни краћи увод, под насловом Печат епохе и „српски фактор“ (13–17) који у широким потезима осликава положај српског народа у Аустроугарској и његов међународни контекст који је неумољиво водио ка катастрофи Првог светског рата.

Прво поглавље носи наслов Војводина и присаједињење и уједињење 1914–1918. (18–111). Оно описује судбоносне године у историји покрајине (како год дефинисали њене границе), пре свега са становишта Срба. У првом делу поглавља се говори о њиховом положају у Двојној монархији, са посебним нагласком на дискриминацији, па и терору којима су били изложени, као и на одговору српске политичке и интелектуалне елите на такве прилике. Одређена пажња је посвећена и југословенским добровољцима из редова Срба заробљених на Источном фронту – што је, чак и ако се занемаре идеолошки утицаји, такође била својеврсна реакција на положај у Хабзбуршкој монархији. Главнина овог поглавља се бави преговорима српске владе и Југословенског одбора око начина уједињења. Марковић врло јасно приказује ставове једних и других, као и промене у њима које је условљавао развој ратне и дипломатске ситуације. Наредни део поглавља се бави самим уједињењем и начином на који је оно спроведено у Војводини. Аутор уводи у причу неке актере који ће играти улоге и у наредном раздобљу, односно поглављима, и упознаје читаоце са њиховим политичким ставовима. Последњи део овог поглавља говори о раду Народне управе тј. о њеном релативно дугом демисионирању.

Друго поглавље носи наслов Војводина и парламентаризам Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918–1929. (112–180) и у њему су обрађена политичка збивања од уједињења до краја парламентарног режима. Приказане су прилике у Војводини које су политичке елите гурале на одређене политичке одлуке и потезе. У том контексту Марковић се враћа на омиљену тему војвођанских политичара и каснијих историографа – (пре)велико пореско оптерећење. Стиче се утисак да је аутор у овом делу помало потпао под утицај међуратне политичке публицистике, журналистике и политичара, али и неких каснијих истраживача. Због тога, и зато што није уважио нека каснија истраживања која донекле ублажавају и релативизују суморну слику војвођанске пореске преоптерећености, аутор је овај аспект привредно-политичке стварности двадесетих година XX века приказао донекле једнострано. Остаје, међутим, чињеница да је слика о „експлоатисаној Војводини“ наставила да живи у свести савременика током већег дела међуратног периода и да ће бити помињана на још доста места у књизи. Највећи део овог поглавља се ипак бави водећим политичким странкама и њиховим погледима на главна политичка питања: урђење земље (и с њим везано питање националне идентификације: српство vs. југословенство), аграрну реформу и националне мањине, при чему Марковић овим последњима посвећује много мању пажњу. У средишту пажње су просрпска Народна радикална странка, унитаристичка па федералистичка Демократска странка и Хрватска (републиканска) сељачка странка као најснажнији експонент хрватских тежњи. Остатак поглавља се бави страначким политичким комбинацијама, сударима мишљења и расцепима у политичким партијама.

Треће поглавље, Војводина и интегрално југословенство краља Александра I Карађорђевића 1919–1935. (181–246) говори о политичком животу у покрајини током његове хибернације под диктатуром 1929–1931. и његовом усмереном оживљавању током наставка овог раздобља. Аутор приказује са каквим је успехом војвођански политички живот утеран у лудачку кошуљу интегралног југословенства. Контекст велике светске економске кризе и њеног одраза на прилике у Војводини при том није испуштен из вида. Већи део овог поглавља је посвећен оживљавању политичког живота, посебно опозиционог. Он је у Војводини нашао одраза у Новосадској резолуцији, која је била почетак груписања незадовољних војвођанских политичара из више странака и зачетак аутономашког Војвођанског покрета. Марковић се детаљно бави идејама људи из овог круга о преуређењу земље и месту Војводине у њој – што је била реакција на сличне предлоге из других крајева. Реакција београдских централа главних партија на ове аутономистичке идеје је била негативна.

Четврто поглавље је насловљено Војводина и повратак парламентаризма 1935–1939. (247–356). Оно прати политички развој већ започет у првој половини тридесетих година, од убиства краља Александра до пада Милана Стојадиновића. Приказано је организовање нове режимске странке, Југословенске радикалне заједнице, у Војводини и тактизирања Војвођан-

ског покрета у покушајима да избори већу аутономију за покрајину, односно да јој обезбеди одговарајуће место у плановима о преуређењу државе. Све се ово одвијало и кроз два изборна циклуса. Аутор детаљно прати потезе политичких странака (постојећих и неформално постојећих) и њихових коалиција, као и Војвођанског фронта, и њихове идеје о преуређењу земље и месту Војводине. Обухваћени су и општински избори 1936. године, који такође нису били без значаја у развоју опште политичке ситуације.

Пето поглавље, Војводина и Споразум Цветковић–Мачек 1939–1941. (357–393) говори о незадовољавајућем разрешењу главног политичког проблема међуратне Југославије, тзв. „хрватског питања“ – стварању Бановине Хрватске и реакцијама са српске стране (укључујући и војвођанске политичаре) на то, уз осврт на питање Војводине током преговора о овом споразуму, као и после њега. Последње поглавље носи понешто неоправдан наслов Политичке странке мањинских народа у Војводини (394–438). Неоправдан, јер у њему читалац у ствари налази мало о раду мањинских странака, чак и у парламентарном раздобљу. Први део је посвећен Буњевачко-шокачкој странци, али у ствари говори више о буњевачко-шокачком идентитету и позиционирању појединих политичара него о организацији и активности саме странке. Марковићу се ту провукао и један анахронизам, јер су Буњевци и Шокци, иако су несумњиво чинили бројчану мањину, током међуратног (и поратног до 1991. године) раздобља важили за део „државног народа“. Слична замерка у погледу приказа партијског живота важи и за део овог поглавља о Словачкој народној странци. Део о Мађарској странци се углавном бави тридесетим годинама, када она више није постојала, већ је власт покушавала да преко Габора Санта и другим каналима утиче на понашање мађарске националне мањине. О Немцима читалац сазнаје нешто више, али о деловању њихове странке такође мало. Чак ни унутрашња борба за превласт унутар Културбунда између старих вођа и младих пронацистичких активиста није пропраћена иако је представљала политички феномен *par excellence*. У целини узевши, ово поглавље је својим квалитетом далеко испод осталих. Иако је значај мањинских странака био мањи него главних јужнословенских партија, на основу постојеће литературе (радова Шандора Месароша, Глигора Попија, Енике Шајти, Бранислава Глигоријевића, Душана Бибера, Јосипа Мирнића, Михаела Антоловића, аутора овог приказа и неких других истраживача) могла се лако понудити много успешнија синтеза на ову тему. Други пут је био да се промени наслов поглавља, тако да боље одговара његовом садржају, иако би и тада замерка о недовољној искоришћености постојеће литературе остала. Књига се завршава епилогом (Прекрајање као епилог, 439–450) у коме су кратко сумиране раније изнете чињенице. Реч прекрајање аутор користи за распарчавање територије Војводине у априлу 1941. године. Следе резимеи на мађарском, немачком и словачком језику (450–476), што је за сваку похвалу, јер је књига од важности за све народности које су живеле или живе у Војводини. Зачуђујуће је, међутим, одсуство сажетка на енглеском, који је већ постао стандардни део историографских радова код нас. Сматрамо да је

штета због његовог изостанка утолико већа што се овде нипошто не ради о безначајном делу. Следе фотографије и факсимили докумената (479–493), те списак извора и литературе (495–514).

Монографија Саше Марковића *Од присаједињења до прекрајања* не представља дефинитивну синтезу политичке историје Војводине у међуратном раздобљу (ако је таква синтеза на било коју тему уопште могућа), али представља врло добар преглед главних праваца политичког развоја. Аутор зналачки прати ставове главних политичких актера, њихове промене и образложења, као и потезе који су из њих следили. Југословенски контекст му је увек пред очима, а понекад он чак преузима превласт док сама Војводина пада у други план. Међутим, не само што „од вишка глава не боли“ него то Војводини додељује примереније место у општејугословенским политичким односима, плановима и догађањима – где она, ни по оцени савременика који су у њој живели, није играла једну од водећих улога. Као што је већ истакнуто, рад мањинских политичких странака током двадесетих и њихових представника током тридесетих година је прилично занемарен. Иако су мањинске партије на нивоу Војводине играле другоразредну, а на нивоу Југославије и трећеразредну улогу, боље осветљавање њихових активности би допринело целовитости слике коју Марковић иначе доста умешно слика. Ако ова књига доживи друго издање, овде сугерисане допуне би је свакако учиниле стандардним делом о политичкој историји Војводине између два светска рата. Оно што би такође требало поправити јесте језик аутора, који местимично (посебно у уводном делу) није довољно јасан или је примеренији историјском есеју него историографској монографији. Превелик број колоквијализама и речи из данашњег политичког жаргона иде на душу колико аутору толико и лекторки која се нипошто није „прославила“.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Раде Ристановић. *Београдски равногорци: Југословенска војска у Отаџбини и Равногорски покрет у окупираном Београду 1941–1944*. Београд: Институт за савремену историју, 2020, 427.

Мало је тема из сложене и контроверзне историје Другог светског рата у окупираној Југославији којима до данас није посвећена макар једна студија. Монографија *Београдски равногорци: Југословенска војска у Отаџбини и Равногорски покрет у окупираном Београду 1941–1944* попуњава једну такву празнину. Бавећи се овом, до сада само фрагментарно обрађиваном темом, научни сарадник Института за савремену историју Раде